

SHARIFJON MAXDUM SADR ZIYO – BUXORO TARIXI TADQIQOTCHISI

Beshimov Maqsud Komilovich

BuxDU o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8185319>

Annotatsiya. Mazkur maqolada XIX asr oxiri XX asr boshlarida yashab ijod qilgan buxorolik ma'rifatparvarlardan biri Sharifjon Maxdum Sadr Ziyoning hayot yo'li va ilmiy ijodi xususida so'z boradi. Uning davlat lavozimlaridagi faoliyati va asarlarining qisqacha tahliliga ham to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Sharifjon Maxdum Sadr Ziy, ma'rifatparvar, "Muntaxab at-tavorix", "Tarixi muxtasar", "O'zbek sulolalaridagi mansab va lavozimlar zikri", "Buxoroda suv taqsimoti", "Ro'znoma", "Tazkirat ul-shuaro", "Tazkirat ul-xattotin".

ШАРИФЖОН МАХДУМ САДР ЗИЯ – ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ИСТОРИИ БУХАРЫ

Аннотация. В данной статье рассказывается о жизненном пути и научном творчестве одного из бухарских просветителей конца XIX-начала XX века Шарифжона Махдума Садр Зия. Также упоминается краткий анализ его карьеры на государственных должностях и его работ.

Ключевые слова: Шарифджон Махдум Садр Зия, магрифатпарвар, "мунтахаб Ат-таворих", "Тарихи Мухмасар", "Зикри о карьерах и должностях в узбекских династиях", "распределение воды в Бухаре", "Рознома", "тазкират уль-шуаро", "тазкират уль-Хаттин".

SHARIFJON MAKHDUM SADR ZIA IS A RESEARCHER OF THE HISTORY OF BUKHARA

Abstract. This article will talk about the life path and scientific work of Sharifjan Mahdum Sadr Ziyah, one of the Bukharan enlighteners who lived and worked in the late 19th century and early 20th century. A brief analysis of his work and works in public office is also mentioned.

Keywords: Sharifjan Makhdum Sadr Ziy, enlightener, "Muntahab at-tavorix", "history of Mukhtasar", "mention of career and positions in Uzbek dynasties", "water distribution in Bukhara", "Rəznə", "Tazkirat ul-shuaro", "Tazkirat ul-khattutin".

Kirish (Introduction)

O'z davrining namoyandasi Sharifjon Maxdum Sadr Ziy (1867-1931) XIX asr oxiri XX asr boshlari Buxoro ilmiy-adabiy muhiti an'analari yo'nalishida ijod qilgan ma'rifatparvar, tarixchi, xattot, kitobsevar hisoblanadi. U 1867-yil Buxoro amirligiga qarashli Ziyovuddin qishlog'ida tug'ildi. Uning otasi domla Abdushukur amirlikning e'tiborli amaldorlaridan bo'lib, amir Muzaffar (1860-1885) zamonida Ziyovuddin qozisi etib tayinlanadi.

1893-yil Sharifjon Maxdum Xayrobod tumani qozisi etib tayinlandi. Shundan keyin, 1920-yilgacha, ya'ni amirlik tuzumi ag'darilgunga qadar Buxoro amirligining turli tumanlarida qozilik lavozimini egallab keldi. 1917-yil aprel-sentyabr oylarida esa bir muddat Buxoro qozikaloni vazifasida turdi. Buxoroda sovet hokimiyati o'rnatilgandan so'ng Sharifjon Maxdum yangi hukumatning turli idoralari ishlatildi. 1931-yil vafot etadi.

Mavzuga Oid Adabiyotlarning Tahlili (Literature Review)

Sharifjon Maxdum badavlat xonadon vakili, mansabdor shaxs bo'lishiga qaramay, ilm-ma'rifatni doim birinchi o'ringa qo'yardi va umrining oxirigacha ma'rifatparvarlik g'oyalari qalamiga mansub asarlar bunga guvoh. "Majmua' muraqqa" nomi bilan mashhur XV asr nodir yozma yodgorligi – "Navoiy" albomi Sharifjon Maxdum kutubxonasida saqlangan.

Sadriddin Ayniy o'z "Esdaliklar"ida Sharifjon Maxdum to'g'risida iliq fikrlar bildirib, uning ziyoli, ma'rifatli bo'lganligini, iste'dod sohiblarini yuksak qadrlaganini yozib qoldirgan.

Tadqiqot Metodologiyasi (Research Methodology)

Mazkur masalani bayon qilishda tarixiylik, ilmiy-ijodiy qiyoslash, tarixiy tanqidiylik metodlaridan o'rinni foydalanildi. Shuningdek, mantiqiylik va tarixiy uzviylik usullariga ham rioya qilingan.

Tahlil va Natijalar (Analysis and Results)

Sharifjon Maxdum ma'rifiy olamida ikki jihat yaqqol ko'zga tashlanadi: birinchisi, uning qalamiga mansub tarixiy-adabiy asarlari bo'lsa, ikkinchisi u tashkil etgan boy kutubxona. U tarixchi sifatida umumiy tarix va Buxoro tarixining ayrim masalalari bo'yicha bir necha asarlar muallifi. Jumladan, "Muntaxab at-tavorix", "Tarixi muxtasar", "Usmonli turk hukmdorlari silsilasi", "Eron tarixi", "Buxoroning paydo bo'lish tarixi", "Qabila va urug'larning bo'linishi", "O'zbek sulolalaridagi mansab va lavozimlar zikri", "Buxoroda suv taqsimoti", "Ro'znoma" va boshqalar.

Bu tarixiy asarlar o'ta ilmiylikka da'vo qilmasa-da, o'ziga xos ma'rifiy ahamiyatga ega. Bular ichida "O'zbek sulolalarida mansab va lavozimlar zikri", "Buxoroda suv taqsimoti", "Ro'znoma" kabi asarlar Buxoro amirligining so'nggi davrlari ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy hayotini o'rganish uchun katta ahamiyat kasb etadi.

O'zR FA Abu Rayxon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida Sharifjon Maxdumning "Ro'znoma" nomli qo'lyozma asari saqlanadi. Qo'lyozma 260 varaqdan iborat. Bayon etilgan voqealar xronologiyasiga ko'ra, asar 1930-yilda yozib tugallangan. Olimlar ma'lumotiga qaraganda, asar Sharifjon Maxdumning o'z qo'li bilan yozilgan, ilmiy til bilan aytganda, avtograf, ya'ni dastxat hisoblanadi. Unda muallifning tarjimai holi, Sharifjon Maxdumga zamondosh bo'lgan ba'zi shoirlar to'g'risida tazkiraviy ma'lumotlardan tashqari Buxoro amirligining XX asr boshlaridagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ahvoli to'g'risida qimmatli ma'lumotlar keltiriladi. Jumladan, amir Abdulahad tashabbusi bilan Xutfar kanalining qazilishi va bu tadbirning Buxoro suv ta'minoti rivojida o'rni, Buxoro amirligi hududlari bo'yab o'tgan temir yo'lining qurilish tarixi, Buxorodagi 1918-yil mart voqealari, 1921-1922-yillardagi istiqbolchilik harakati va hokazolar.

Sharifjon Maxdum o'z asarida shunday yozadi: "Xoqonlik marhamati va fuqaroparvarlik yuzasidan haqqoba (suv taqsimoti) masalasida farmoni oliy berildi. Shu farmonga muvofiq, [mutasaddilar] kom (katta ariq) boshiga borib suvni [Buxoro tumanlariga] taqsim qildilar. Somjin va Komot tumanlari komlariga o'n besh kun band tashlandi. Suv Xutfar komiga burib yuborildi. Shu muddat ichida Xutfar tumani yerlari to'la suv ichdi. Alloh marhamati bilan daryo suvi bir marta har yilgidan ziyoda bo'lib, barcha tuman ariqlari suvga to'ldi".

Uning ko'hna yodgorliklari va qadimiy binolari tarixi" nomli qo'lyozma asari alohida qimmatga ega. Asarning katta qismi Buxoro amirligining Rossiya imperiyasi tomonidan bosib

olinish tarixiga bag'ishlangan bo'lib, shu masalaga doir asarlar yozgan Ahmad Donish va Mirza Somiy kitoblarida uchramaydigan ma'lumotlarni Sharifjon Maxdum o'z asarida keltirib o'tadi. Tazkiranavislik sohasida ham qalam tebratgan Sharifjon Maxdum "Tazkirat ul-shuaro", "Tazkirat ul-xattotin" kabi asarlar yozib, zamondosh shoirlar va xattotlar to'g'risida muhim ma'lumotlar qoldirgan.

Mang'it amirlari xonadoniga mansub shaxslar, jumladan, hukmdorning vorislari orasida ziyoli, ma'rifatparvar, yozma meros qoldirgan ijodkorlar borligi sulola to'g'risida ayrim ijobiy fikrlarni bildirishga bir oz bo'lsa-da, turtki beradi. Sulolaning ikkinchi vakili Doniyolbiy otaliqning (1758-1785) o'g'li, "Gulshan ul-mulk" nomli tarixiy asar muallifi Muhammad Ya'qub (1771-1831), amir Muzaffarning (1860-1885) uch o'g'li, ya'ni "Ojiz" taxallusi bilan she'rlar bitgan amir Abdulahad (1885-1910), "Hashmat" taxallusi bilan ijod qilib, "Tazkirat ul-shuaro" nomli antologiya yozgan Siddiqxonto'ra, shuningdek, tarixiy-agiografik asarlar ta'lif etgan Sayyid Muhammad Nosir (Nosiriddinto'ra) kabilar ijodi yuqoridagi fikrlarni tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar(Conclusion)

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Sharifjon Maxdum asarlari Buxoroning XIX oxiri va XX boshlari ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy hayotini o'rganish uchun e'tiborga sazovor manba bo'lib xizmat qiladi. Shunday bo'lsada uning ko'pgina asarlari hali o'zbek tiliga tarjima qilinmagan bo'lib, o'z tadqiqotchisini kutib turibdi.

REFERENCES

1. Қаранг: Шодмон Воҳидов, Зоир Чориев. Садр-и Зия и его библиотека. – Ташкент: Янги аср авлоди, 2007.
2. Муҳаммад Али Балжувоний. Тарихи нофеий (Фойдали тарих) / Тоҷик тилидан таржима, сўзбоши ва изоҳлар муаллифлари Шодмон Воҳидов, Зоир Чориев. – Тошкент: Akademiya, 2001.
3. Beshimov, M. (2022). ABDULVAHID MUNZIM-ENLIGHTENED POET, STATE AND PUBLIC FIGURE. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(6), 52-56.
4. Maqsud, B. XX asr boshlari Buxorodagi ijtimoiy-siyosiy vaziyatning tarixiy adabiyotlarda bayoni. *Buxoro tarixi masalalari mavzuidagi Respublika ilmiy-amaliy (onlayn) konferensiya materiallari:–Buxoro-2021*, 258-263.
5. Komilovich, M. B., & O'g, N. S. O. K. (2023). Abdulvahid Munzim and Young Bukharans. *Telematique*, 22(01), 1182-1185.
6. Maqsud, B. (2023). MUNZIM KIM EDI?. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(9), 1058-1065.
7. Beshimov Maqsud Komilovich "Mirzo Abdulvahid Munzim-A Well-Known Educator, Writer, Editor and Public Figure" *International Journal of Development and Public Policy*, 1 (7), 144–146.
8. Komilovich, B. M., & Temirov, F. (2023). MIRZA ABDULVAHID MUNZIM-BUKHARA JADIDIZM IS ONE OF THE ACTIVISTS OF THE MOVEMENT. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 3(3), 42-49.

9. Sherzod O'ktam o'g, N., & Komilovich, B. M. (2023). Illumination of socio-economic issues in Turkestan in the works of Professor Polat Soliyev. *Telematique*, 22(01), 1278-1282.
10. BESHIMOV, M. (2022). Amir Said Alimkhan and Young Bukhara residents. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(2), 78-83.
11. O'G'Li, U. B. B., & Temirov, F. (2023). SOURCES OF INFORMATION ON THE SOCIO-ECONOMIC LIFE OF THE SOMANIAN DYNASTY. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 3(3), 35-41.
12. Umarov, B. B. O. (2022). SCIENCE, EDUCATION AND CULTURE DURING THE RULE OF THE SOMANIANS. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(6), 46-49.
13. Temirov, F. (2023). SADRIDDIN AYNIY IJODIDA TURKISTON TARIXI MASALALARI. *Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 71-71.
14. Umarov, B. (2023). ARAB MANBALARIDA BUXORO SHAHRI TAVSIFI ("KITOB AL-MASOLIK VAL MAMALIK" MISOLIDA). *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 38(38).
15. Темиров, Ф., & Халикова, Н. (2021). БУХОРО АМИРЛИГИДА ТАШҚИ СИЁСАТ ВА ДИПЛОМАТИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ТАРИХИДАН. *Scientific progress*, 2(1), 1276-1282.
16. UMAROV, B. (2022). ARCHITECTURE OF BUKHARA IN THE ASHTARKHANID PERIOD. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(2), 94-100.
17. Темиров, Ф., & Исломов, Д. (2021). САДРИДДИН АЙНИЙ-ЗАМОНДОШИ ФИТРАТ ҲАҚИДА. *Scientific progress*, 2(1), 1349-1354.
18. Темиров, Ф., & Умаров, Б. (2021). БУХОРО АМИРЛИҚДА ОЙЛА, НИКОҲ ВА МЕРОС ҲУҚУҚИНИНГ АМАЛДА ҚЎЛЛАНИШИ. *Scientific progress*, 2(1), 1201-1207.
19. Umedovich, T. F. (2022). SADRIDDIN AYNI-IN THE MEMOIRS OF HIS CONTEMPORARIES. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(6), 31-36.
20. Умаров, Б. Б. (2021). НА КИСЛЯКОВ ТАДҚИҚОТЛАРИДА ЖАНУБИЙ ТОЖИКИСТОН ЭТНИК ТАРИХИ. *Scientific progress*, 1(6), 1005-1009.
21. Umedovich, T. F. (2022). On The Journalistic Work of Sadriddin Ayni Concerning Issues of Bukhara History. *Irish Interdisciplinary Journal of Science & Research (IIJSR)*, 6(1), 12-17.
22. BAXTISHOD, U., & ULUG'BEK, Q. Y. (2022). MS ANDREEV-THE GREAT EASTERN SCIENTIST. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(3), 120-123.
23. UMEDOVICH, T. F. (2021). THE PRESS ACTIVITY OF SADRIDDIN AYNI. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 1(4), 57-62.
24. Umarov, B. (2021). NA KISLYAKOV TADQIQOTLARIDA BUXORO AMIRLIGIDAGI FEODAL VA QISHLOQ XO 'JALIGI MUNOSABATLARINING YORITILISHI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 6(6).

25. ogli Umarov, B. B. (2021). FAMILY AND MARRIAGE RELATIONS IN NA KISLYAKOV'S RESEARCH. *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(02), 127-135.
26. Umarov B. БУХОРО ВОҲАСИ ТУРАР-ЖОЙЛАРИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 22. – №. 22.